
2. PREPORUKE ARMSTRONGA i BEJLIJA

(novembar 1943)

Telegram iz britanske ambasade akreditovane pri Jugoslaviji, upućen Forin Ofisu.

Broj 7

23. novembar 1943.

Sledi tekst izveštaja brigadira Armstronga od 18. novembra koji je integralno primljen 23. novembra.

Početak:

Ova se poruka sastoji iz 43 pasusa. Najvažnije: ne treba da je čitate, ili raspravljate o njoj, ni vi u Londonu, ni visoki vladini funkcioneri, dok ne primite sve njene delove.

1. Sa Mihailovićem sam dospeo u prećutnu pat poziciju. Napori brigadira Armstronga se ovde svode na dosađivanje Mihailoviću da ovaj, barem jednom po jednom operacijom, učini apsolutni minimum kojim smatra da je u stanju da zadrži našu nominalnu podršku. Ako Armstrong treba da izvrši zadatak zbog koga ste ga ovamo poslali, Mihailović se mora privoleti da promeni svoj sadašnji stav i postane dobrovoljan i lojalan saradnik. Armstrong bi, tako, došao u priliku da usklađuje želje samog Mihailovića za izvođenjem operacija širih razmera sa zahtevima Glavnokomandujućeg i da sprovodi neophodnu tehničku kontrolu kako bi se te operacije uspešno i efikasno odvijale.

2. S obzirom na nedavno opadanje broja letova i tekuću propagandu Bi-Bi-Si-ja, najviše čemu možemo da se nadamo, u slučaju da zapretimo da ćemo odustati od pružanja dalje podrške, bilo bi privremeno i mrzovoljno povećanje aktivnosti, upravo sračunato da nas zadrži u igri uz minimalnu cenu po Mihailovićeve snage i civilno srpsko stanovništvo.

3. Smatramo da je jedini način da kod Mihailovića postignemo zadovoljavajući stepen saradnje, u kombinaciji pritiska učinjenog putem za to predviđenih kanala i našim priznavanjem

njegovih teškoća, kao i cene koju, po njega i po Srbe, ima zadatak koji želimo da on obavi. Uz to ide i priznanje našeg duga u vezi s ovim poslednjim.

4. Da bih razjasnio ovaj predlog, potrebno je detaljno izložiti razloge zbog kojih Mihailović, za sada, ustrajava u svojoj nepredusretljivosti.

5. Zajednički elementi svih ovih faktora jesu mržnja i strah:

A. Strah od partizana, i to, delom, kao od neprijateljske operativne sile koja u ovom trenutku deluje, ali mnogo više strah od njih kao posleratnog rivala u borbi za kontrolu zemlje.

Antidinastička, antisocijalna i antiustavna naglašenost partizanskih aktivnosti, kako to pokazuje njihovo proglašenje Užičke i Bihačke republike, u potpunosti je suprotnosti sa svim onim na čemu se zasniva podrška onih masa koje, u ovom trenutku, još stoje iza Mihailovića. Istovremeno, Mihailovićevo sopstveno viđenje sebe kao antipartizanskog borca, proisteklo iz njegovog vaspitanja i karijere aktivnog oficira, ne samo da pojačava njegovu ličnu mržnju prema partizanima, već ovde postavlja pitanje i akutnog straha za sopstveni život.

Gornje primedbe su navedene bez namere da se dovedu u pitanje Mihailovićeve opravdane pritužbe na račun partizana, na primer, povodom nedavne epizode u dolini Lima.

B. Strah da će operacije izvedene za naš račun izazvati mere odmazde protiv srpskog stanovništva:

I) zato što će, u odnosu na Hrvate i u manjoj meri Slovence, smanjiti broj Srba. Mihailović i ostali koji ga okružuju zamišljaju posleratnu Jugoslaviju kao federaciju, ali teritorijalno nešto proširenu (videti u daljem tekstu pod D). Ovo, prema tome, treba naročito istaći. Sekulićev izveštaj iz septembra 1941. sa cifrom od 700.000 ubijenih Srba u Hrvatskoj, zatim, ponovljena podrška koju su ovom izveštaju iskazale anglikanska crkva i velikosrpski krugovi u Yugoslav language press u Americi, izazvali su, ovde, veoma negativne posledice. Mihailović i Centralni nacionalni komitet su sada čvrsto uvereni u tačnost ove brojke. Veruju da ukupni srpski gubici u ovom ratu premašuju 1.000.000 ljudi. Uzaludni su pokušaji da se ovakvo uverenje uzdrma sredstvima propagande. Izvori ma kakvih alternativnih brojki dobijenih iz spoljašnjeg sveta, proisteklih iz hrvatskih ili katoličkih izvora, Srbi u zemlji bi, ne razmatrajući ih, unapred odbacili; ovo naročito u slučaju ako potiču od britanskih oficira za vezu akreditovanih kod partizanskih snaga koje sada operišu na teritoriji na kojoj su se, navodno, ovi masakri odigrali — pogotovo kada se imaju u vidu nedavni slučajevi saradnje između partizana i ustaša. Stalno isticanje ovakvih preteranih brojki, koje u svetu vrši Mihailovićeva propaganda, proširilo je ovo uverenje među 95% Srba koji podržavaju Mihailovića. Hiljadu devet stotina četrdeset i prve godine, na šest i po miliona Srba dolazilo je, približno, pet miliona Hrvata. Mihailovićevo i, uopšte, srpsko viđenje sopstvenih gubitaka u ratu, uz činjenicu da su Hrvati

daleko manje pretrpeli — sve ovo čini obećanje Ujedinjenih nacija o održavanju slobodnih posleratnih izbora manje privlačnim za Srbe nego što mi to mislimo. To je zbog toga što bi, po njihovom mišljenju, Hrvati bili u stanju da postignu brojčanu nadmoć na takvim izborima, ako se odmazda nastavi sadašnjim tempom. Svaka garancija te vrste mora, prema tome, biti povezana sa nekim praktičnim vidovima pomoći koja će, u pogledu ovoga, da umiri Srbe (videti u daljem tekstu pasus 32). Dalje, s obzirom na to da je najveći broj pretpostavljenih žrtava pao u granicama sadašnje Nezavisne Države Hrvatske, a izazvao masovnu emigraciju u Srbiju onih Srba koje je smrt mimoišla — Mihailović i ostali očekuju da će Hrvati ostvariti potpunu dominaciju u čitavoj Bosni. Ovo je teritorija na koju Srbi, žestoko, polažu svoje nacionalno pravo i koja je, u celom međuratnom periodu, bila predmet unutrašnjeg razdora. Ovaj faktor pojačava okolnost što je Moljević, šovinistički Srbin provincijskih nazora, a uz to i licemer, poreklom upravo iz onog dela Hrvatske u kome su se desili najteži zločini, tačnije, iz Banje Luke.

II) Zato što one slabe Mihailovićev položaj vis-à-vis Nedića.

III) Iz iskrene želje da se srpska krv sačuva ili za nju dobije barem najviša moguća cena. U svim ovim pitanjima koja se odnose na odmazdu, Mihailović je, prirodno, dobar Srbin i rđav saveznik.

C. Strah od Nedića koji, zahvaljujući licemernom, ali uporom isticanju svoje vernosti kralju, nije u Srbiji potpuno izgubio svoj ugled.

Srpski seljak je po svom karakteru i interesima antikomunista i zahvaljujući dugogodišnjoj usmeravanoj propagandi, pretežno antihrvatski raspoložen. Nedić se lukavo služi ovim faktorima i, koristeći ih kao osnovu u svojim obraćanjima naciji, uspeva da profitira na činjenicama iznetim u pasusu A i delu (I) pasusa B.

Postoji, dakle, istinsko rivalstvo između Mihailovića i Nedića za pridobijanje široke podrške kod Srba i mada je Nedićev prestiž mnogo slabiji, Mihailović nije raspoložen da preduzme ma kakvu akciju koja bi na njegovu štetu osnažila Nedića, sem ako za to ne iskrsne neki veoma dobar razlog.

D. Strah da bi izvođenje operacija pre završnog ustanka dovelo u pitanje njegovu vlastitu perspektivu time što bi ga lišilo ljudstva i široke narodne podrške u trenutku kada bi oni mogli da mu omoguće ispunjenje ličnih planova zasnovanih na njegovom poimanju dužnosti i odgovornosti zamenika vrhovnog komandanta Jugoslovenske vojske. Ovi planovi predviđaju ne samo povratak na granice od pre 1941. već i okupaciju određenih spoljnih teritorija, prema kojima je Jugoslavija oduvek gajila pretenzije.

To su Istra, Gorica, Koruška i ravničarski deo severne Albanije sa Skadrom. Uz to, tako veliki gubitak boraca i podrške u narodu sputavao bi ga i prilikom svođenja računa sa Hrvatima

za koje smatra da moraju biti kažnjeni zbog njihove vojne izdaje u aprilu 1941. kao i za političko loše vladanje u međuratnom razdoblju; takođe i rimokatolička crkva za koju smatra da je podsticala pokolj nad Srbima u Hrvatskoj.

E. Strah i mržnja prema Albancima i muslimanima, poreklom Srbima, zbog toga što su iskoristili okolnost neprijateljske okupacije za naplatu nekih starih računa i za sprovođenje terora nad srpskim življem, zatim, što su aktivno vojno potpomagali, i još uvek potpomažu, osovinske snage u zemlji i, konačno, zbog značajne uloge koju su imali u aktivnostima ustaša.

Nezgodno je i to što Moljevićevi interesi odnose prevagu i na teritoriji na kojoj je srpsko-muslimansko pitanje već dugo otvoreno i krajnje zaoštreno. Ovaj faktor takođe se navodi bez namere da se omalovaže ona Mihailovićeva nastojanja koja su bila usmerena na pacifikaciju određenih muslimanskih elemenata i na uspostavljanje aktivne saradnje sa njima.

6. Da zaključimo. Antinemačke aktivnosti Mihailovića, njegovog štaba i savetnika i Centralnog nacionalnog komiteta koji je preuzeo aktivnu kontrolu nad političkim pitanjima, svedena su na nulu njihovom bojazni da se, u sadašnjem trenutku, uhvate ukoštac s partizanskim, hrvatskim, muslimanskim i katoličkim pitanjem.

7. Ovim je razjašnjena Mihailovićeva preokupacija posleratnim političkim horizontom i vojna aktivnost vezana za ustanak koju smo, do sada, u više navrata komentarisali. Time se objašnjava i zašto je jaz između njega i Nedića ponekad manji nego između njega i ostalih elemenata otpora u zemlji.

8. Suočeni smo sa pitanjem zašto vi i mi nismo u stanju da iznudimo promenu stava sredstvima kojima smo već pokušali to da učinimo. Odgovor delimično leži u Mihailovićevom starom uverenju da je on za nas, barem u Srbiji, nezamenljiv i da smo mi, što se tiče toga, u njegovoj milosti. Međutim, glavni razlog je njegovo duboko nepoverenje prema Britancima:

A) zbog materijalne pomoći. »Perfidni Albion« je taj koji srpskom krvlju nastoji da ostvari stratešku korist bez namere da pruži adekvatnu *quid pro quo*. Ovu njegovu nepoverljivost pojačava uverenje da Britanci samo vrše prebacivanje novčane i materijalne pomoći za račun jugoslovenske vlade, koja u potpunosti snosi finansijski teret. Britanski cinizam ovim zaslužuje još veću osudu;

B) zato što mu, kako on smatra, redovnim kanalima pristiže malo instrukcija od kralja i vlade. Ovde je veoma izraženo uverenje da su Britanci raspustili ranije jugoslovenske izbegličke vlade, jer Srbi u tim vladama nisu hteli da pristanu na našu politiku pružanja asimetrične pomoći partizanima i na izvođenje diverzija i vojnih operacija sada, ne uzimajući u obzir srpske žrtve, te da je sadašnja marionetska vlada formirana zbog svoje servilnosti prema britanskoj politici i interesima,

Mihailović takođe veruje da je Vrhovna komanda, nezadovoljna ovim, pokušala da ga natera da naredjenja prima direktno od Britanaca, a bez znanja jugoslovenske vlade. Isto tako, čvrsto je ubeđen da smo bili u dovoljnoj meri beskrupulozni da nečasnim metodama uverimo lokalne komandante da naredjenja primaju samo od nas, ne vodeći računa o njihovoj dužnosti prema Mihailoviću kao zameniku vrhovnog komandanta jugoslovenske vojske.

Kao primeri incidenata koji su dali povoda takvim uverenjima mogu se navesti pokušaj Vrhovne komande da natera Mihailovića da se pokrene na istok i smanji svoju teritoriju, koji je pratila direktiva Jugoslovenske vlade u maju, i izgovori za postupke Lejka i Bota u toku jula o kojima smo obojica izvestili i izneli svoj komentar. Sve ovo doprinosi da se Mihailović još više uživi u svoju samohipnotičku mučeničku ulogu jedinog zaštitnika Srba, što ga čini još boljim Srbinom i još gorim saveznikom;

C) međutim, najveće nepoverenje i zabrinutost proizlaze iz ubeđenja svih ovdašnjih Jugoslovena da sadašnja Bi-Bi-Si-jeva stoprocentna podrška partizanima, uključujući ukupno izvrtnje poznatih činjenica i minimalno pominjanje Mihailovićevih aktivnosti, uz veću materijalnu pomoć za koju on veruje da je dajemo partizanima, uz činjenicu da mu je jasno da se britanskom oficiru za vezu kod partizana, po pravilu, pre veruje nego britanskom oficiru za vezu dodeljenom njegovim snagama — sve to zajedno navodi na pomisao da su Britanci u potpunosti digli ruke od Jugoslavije i prodali je Rusima.

Uveren je da smo se mi složili da Jugoslavija posle rata bude u ruskoj sferi uticaja, ali da to, za sada, ne želimo da saopštimo, jer nam je trenutna namera da izvučemo maksimalnu korist iz njegovih snaga. Stoga će on posle rata sam morati da vodi bitku protiv partizana, bez naše materijalne, moralne ili političke podrške.

Ove bojazni su pojačane brzinom ruskog napredovanja u Ukrajini, sporošću savezničkog napredovanja u Italiji i odsustvom bilo kakvih znakova da će se Saveznici iskrcati na Balkanu. Posledica toga je strah da će Rusi stići na Dunav, ili na srpsko-bugarsku granicu pre nego što savezničke trupe stupe na tlo Jugoslavije. Zabrinutost je naročito izražena u ovom trenutku, jer se strahuje da je rezultat Moskovske konferencije još veće favorizovanje partizana na štetu Mihailovića.

9. Armstrong nailazi na velike teškoće, jer se Mihailović nadao da ćemo doneti umirujuće vesti u vezi s nekom od gore pomenutih tačaka. Činjenica da nismo iskoristili dolazak višeg oficira da to učinimo, uz otvoreni nagoveštaj da Armstrong nema nikakvu kontrolu nad emisijama Bi-Bi-Si-ja, nad brojem letova i količinom materijala, ili, preko vas, nad aktivnostima partizana u spornim oblastima, izazvala je oštru re-

akciju u smislu potpune operativne pasivizacije i svođenja kontakta sa ovom misijom na najmanju meru.

Na konferencijama Mihailović retko sam pokreće pitanja, nikada se ne poverava Armstrongu i inicijativu uvek prepušta nama. Armstrong sada pokušava da utera loptu u još uži gol nego pukovnik Bejli pre Armstrongovog dolaska. Kraljeva poruka koju je doneo Armstrong nije proizvela nikakav efekat do sada, niti će, proizvesti sve dok ne primimo originalni tekst sa potpisom. U svakom slučaju, ona će verovatno povećati Mihailovićev pasivni otpor prema našim zahtevima, budući da priznaje partizane ne nudeći Srbima i Mihailoviću nikakvu odgovarajuću *quid pro quo*.

10. S druge strane, tu je problem Mihailovićevog karaktera i nedostaci njegove organizacije. On je oficir od karijere, krutih shvatanja i tvrdoglav. Izraziti je velikosrbini, prepreden je i majstor okolišenja i odugovlačenja. Kod njega je snažno razvijen osećaj vernosti i dužnosti prema svom kralju i narodu, ali se on ne ustručava da time manipuliše, pa čak i da to zanemari kada se radi o ostvarenju njegovih ciljeva, ili dobijanju na vremenu prilikom pregovora. Mihailovićeve pozitivne osobine narušava njegova predstava o važnosti sebe samog kao ministra i zamenika vrhovnog komandanta.

Dve godine odvojenosti od savremenog načina ratovanja i preterana zaokupljenost štapsko-političkim razmatranjima, zatim, atraktivne mogućnosti za ostvarenje posleratne državničke karijere, i uticaj drugorazrednog štaba i savetnika — uveliko su oslabili njegovu vojnu efikasnost. Ovo važi i za mnoge od njegovih lokalnih komandanata, čijoj organizaciji, planiranju i taktičkom umeću može mnogo toga da se prigovori.

11. Mi, prema tome, moramo da razradimo načine:

a) da umirimo Mihailovića u pogledu pitanja iz petog i osmog pasusa;

b) kako da izmenimo njegovu zvaničnu poziciju u ovom trenutku, da on više ne bude u stanju da izbegava sprovođenje naših instrukcija;

c) da ponudimo dovoljno podsticaja koji će dobrovoljnu saradnju učiniti privlačnom. Bez ovog, nemoguće je izvući bilo kakvu korist iz b);

d) zaštite naših interesa, uopšte, i sticanja prijateljske operativne kontrole nad Mihailovićem, kako bismo povećali efikasnost njegovih operacija;

e) da odmah utanačimo, makar i privremeni, sporazum između njega i Tita.

12. Molimo vas da uzmete u obzir da ove predloge ne iznosimo u duhu nekakve popustljivosti prema Mihailoviću. Oni su sastavljeni u nameri da se stane na put njegovom stalnom odugovlačenju i izvrđavanju i da se naša saradnja učini plodnom. Ali mi ne možemo da očekujemo uspeh ako ne budemo bili spremni da se suočimo sa odgovornostima koje

stoje do nas i da ih na nedvosmislen način iskažemo. Nastojanje da se postigne b) i d) iz pasusa 11, a da se, pri tom, ne povede računa i o a) i o c), pokazalo bi se uzaludnim.

13. Mi smo svesni, sa svoje strane, da su naše sugestije možda u suprotnosti sa stavovima visoke politike, bilo vojne ili civilne. Pošto sa tim stavovima nismo upoznati nismo u stanju da predvidimo začkoljice, niti možemo da odavde pred-skažemo šire političke implikacije mog predloga.

14. Sklapanje sporazuma, u prvom redu, između jugoslovenske vlade i vlade Njegovog veličanstva — vlade koja ima najviše dodira sa evropskim izbegličkim vladama. Pitanje da li ruska i američka vlada posebno, ili obe zajedno, treba da budu strane u trilateralnom ili četvornom sporazumu, odnosno, da li svaka od njih ili obe zajedno treba samo da priznaju postignuti sporazum sa vladom Njegovog veličanstva — to sve zavisi od diplomatske umešnosti i od vremena potrebnog za ostvarenje svake od navedenih mogućnosti. Osnovni uslovi za uspeh ovog plana zavise od brzine njegovog sprovođenja u delo.

Ali, ako u ovoj zemlji treba da se postigne maksimalna korist, veoma je poželjno da i Amerika i Rusija prihvate ovaj sporazum na način na koji će ga biti moguće naširoko razglasiti. Diplomatska celishodnost i politika odlučice, u slučaju Saveznika, i ovog puta o konkretnoj formi tog sporazuma. Kakva god ona na kraju bila, moraće da se sastoji iz tri dela:

15. *Prvo*, otvoreni sporazum, što je moguće kraći, koji sadrži, redom, sledeće:

a) Ponavljanje izjave ministra inostranih poslova, date jula 1941. u Donjem domu, da je jedan od britanskih ratnih ciljeva uspostavljanje Jugoslavije kakva je bila do 1941.

b) Garancija da će se slobodni izbori, na kojima bi se utvrdio budući oblik političkog uređenja u zemlji, održati odmah posle oslobođenja, i to pod kontrolom izbegličke vlade koja se u tom trenutku bude zatekla na vlasti. Izbeglička vlada ima se smatrati privremenom od oslobođenja do izbora.

c) Priznanje od strane Kralja i Jugoslovenske vlade:

1. Da opšti strateški interesi Ujedinjenih nacija zahtevaju da oni (kralj i vlada) potčine svoje interese i aktivnosti politici vlade Njegovog veličanstva i Saveznika dok je sporazum na snazi;

2. da u vojnom domenu sve snage otpora u Jugoslaviji moraju potpasti pod direktnu vojnu komandu savezničkog vrhovnog komandanta ili vrhovnih komandanata u čije vojno poprište, ili poprišta, Balkan dopadne.

d) Da se vlada Njegovog veličanstva obavezuje da će, u saradnji sa ostalim savezničkim vladama, snagama otpora i jugoslovenskoj vladi obezbediti odgovarajuću materijalnu, moralnu i propagandnu podršku. Pored toga, Ujedinjene nacije bi,

po mogućnosti, trebalo da u okviru svega pokažu i znakove određenih simpatija prema aspiracijama Jugoslovena za proširenjem njihovih predratnih granica.

16. *Drugo.* Dva tajna protokola uz sporazum, jedan za partizane i jedan za Mihailovićeve snage, do kojih zajednički treba da dođu SUU? jugoslovenska vlada, Mihailović i Tito preko Armstronga i njegovog kolege akreditovanog kod partizana. Ti protokoli moraju da budu konkretni i jasno iskazani u pogledu:

a) operativnih zona dodeljenih svakoj od dve organizacije otpora;

b) širine neutralne zone i obaveza i odgovornosti obe grupe u odnosu na nju;

c) naših opštih, i kratkoročnih i dugoročnih, strategijskih potreba;

d) naših *quid pro quo* u obliku:

1. materijalne podrške i izvršenih letova;

2. jednake moralne i propagandne podrške za obe strane;

e) propagande koju će svaka od ovih strana smeti da provodi na terenu i naše kontrole nad tom propagandom;

f) preciznog statusa, funkcija, prava, odgovornosti svih britanskih oficira za vezu od šefova misija pa naniže, proisteklih iz njihovog položaja predstavnika vrhovnog komandanta, sa zadatkom da prenose njegova naređenja, zatim i tačne lokacije i sastava misija;

g) odnosa između organizacija otpora i vlade Njegovog veličanstva u smislu finansijskog tereta koji nameće njihovo održavanje;

h) bezbednosnih aspekata kao što su sigurne, nekompromitovane šifre, po mogućnosti pod našom kontrolom, i sigurna organizacija internih veza.

17. Protokoli moraju da sadrže i sankcijske klauzule kojima se, za slučaj ograđenja bilo koje grupe o odredbe sporazuma, predviđa potpun gubitak svih povlastica i podrške, a naročito ako se radi o povredama operativnih i neutralne zone.

18. Protokoli bi, po mogućnosti, trebalo da predvide i upotrebu Mihailovićevih i partizanskih snaga i posle oslobođenja, a pre održavanja izbora:

a) za nastavak operacija protiv neprijatelja, koristeći jugoslovensku teritoriju kao polazište. Smatramo da je od presudne važnosti usmeravanje obostrane mržnje prema neprijatelju, ako mislimo da izbegnemo izbijanje građanskog rata neposredno po oslobođenju, a koji bi verovatno nametnuo i neekonomičnu i jalovu upotrebu britanskih snaga, dok bi upotreba snaga na način na koji se predlaže mogla doneti određenu korist;

b) za održavanje unutrašnjeg reda strogo u granicama njima dodeljenih operativnih zona.

Mi smo svesni da ovim iskršava neugodan problem budućnosti partizanskih snaga u Mihailovićevoj zoni i obrnuto, ali je to slučaj i sa svakim drugim planom podele na operativne zone. Verujemo da kada bi se plan, ovde iznet u opštim crtama, realizovao, time bi bio učinjen opšti napredak koji bi naznačeni problem skinuo sa dnevnog reda još pre oslobođenja.

19. Posle zaključivanja sporazuma i protokola, da kralj održi preko radija prigodni govor. Ovo odmah da bude propraćeno autorizovanim deklaracijama Tita i Mihailovića i prikladnim publicitetom podrške koju će pružiti vlada Njegovog veličanstva i ostale vlade.

20. Tito i Mihailović u svojim izjavama:

a) odrekli bi se političkih aktivnosti sve dok traje okupacija;

b) odrekli bi se svih propagandnih aktivnosti osim onih neophodno potrebnih za pridobijanje podrške stanovništva u oblastima koje su im dodeljene i za održavanje morala kod trupa. Ovakva propaganda ograničenog karaktera povinovala bi se generalnom kursu naše politike i sprovodila bi se pod našim nadzorom i kontrolom;

c) odrekli bi se operacija jedni protiv drugih;

d) garantovali bi da će svoje snage stoprocentno usmeriti na vođenje rata protiv Nemačke i njenih satelita. Od Tita bi se, pored toga, zahtevalo da, za sada, formalno prizna dinastiju, a od Mihailovića da se odrekne svih aktivnosti uperenih protiv Hrvata, Muslimana i ostalih manjina;

e) pomagali bi prilikom pregovora u Kairu i detaljno prenosili najnovije informacije iz zemlje.

21. Da se iz svake brigade, smesta, evakuiše po jedan britanski viši oficir, svi oni u pratnji po jednog pouzdanog Jugoslovena. S obzirom na odsustvo takvog Jugoslovena na našoj strani, predlažem Zujovića za tu ulogu. On je u priličnoj meri u toku situacije koja vlada u zemlji, uživa Mihailovićevo puno poverenje i čini mi se da nam je naklonjen, a kao čovek razuman. Bićemo zahvalni za sve komentare u svetlu iskustva koje vi imate sa njim.

22. Nakon sklapanja sporazuma, ovi oficiri treba da se vrate u svoje štabove sa kopijama sporazuma i sa punim tekstom kraljevih i vladinih instrukcija i uputstva Vrhovne komande. Svaki od njih da bude u pratnji po jednog jugoslovenskog višeg štabnog oficira i jugoslovenskog političkog predstavnika, koji će biti prihvatljivi za vladu Njegovog veličanstva i britansku Vrhovnu komandu.

23. Instrukcije Vrhovne komande obuhvatale bi naređenja zasnovana na neodložnoj vojnoj potrebi da se odmah održi konferencija između Tita, Mihailovića, Armstronga i britanskog

oficira za vezu akreditovanog kod partizana. Na njoj bi se uskladili operativni planovi obe strane i stvorili aranžmani za održavanje unutrašnjih kontakata. Istovremeno, naši sopstveni komentari o planu su sledeći:

24. Svesni smo da plan treba da se sprovodi na najvišem nivou. Ne zamišljamo da predstavlja savršeno rešenje za sve naše trenutne boljke. Mi, međutim, tvrdimo:

a) To je, doista, jedini nivo na kome možemo sa mrtve tačke da pokrenemo rešavanje spornih pitanja kada je reč o Mihailoviću, jer se time funkcije zamenika vrhovnog komandanta i ministra na kojima Mihailović insistira pretvaraju u sredstvo preko koga on postaje podložan prinudi.

b) Tačno je da će to naterati Mihailovića da se bespovratno prikaže u pravom svetlu te će se tako iskristalisati situacija (?) u pogledu svih naših odnosa i izgleda da operacije poprime onakve razmere kakve mi to želimo. Lično nam se čini da će plan uspeti, ali čak i da ne uspe, moći ćemo da smanjimo naše gubitke ili da sačinimo alternativne šeme za izvođenje operacija u Mihailovićevoj zoni.

25. Suštinski je važno naterati jugoslovenskog kralja i vladu da učestvuju u igri. Sada kada su u Kairu, na njih mogu lično uticati i izvršiti pritisak državni ministar i vrhovni komandant. Što se tiče samog kralja, otpuštanje dvorske klike velikosrpskih oficira trebalo bi da ga učini podložnijim našim zahtevima, naročito ako ga je moguće osloboditi neizvesnosti u pogledu neposrednih ruskih namera na Balkanu. Sadašnjoj vladi mora biti jasno da su njihove šanse da se, bez britanske podrške, vrate u zemlju, bilo zvanično i kolektivno, bilo pojedinačno — veoma slabe. S druge strane, može se pretpostaviti da ih njihove diplomatske i službeničke konvencije čine imunim u pogledu ličnih političkih ambicija. U tim okolnostima, osećamo da biste mogli da zaigrate na pravu kartu.

26. Apolitična priroda sadašnje vlade trebalo bi, uz ostalo, da lakše uveri Tita i Mihailovića da joj je moguće poveriti kontrolu posleratnih izbora, ali mi moramo da budemo sigurni da oni, zaista, ne gledaju samo svoju političku korist.

27. Sporazum bi automatski prestao da važi posle održanih izbora.

28. Kraljev nastup na radiju neutralisao bi Nedićevu privlačnost kod Srba, a odredbe otvorenog sporazuma povezane sa deklaracijama Tita i Mihailovića uklonile bi sumnje kod naroda u pogledu mogućnosti da bilo koja od dve organizacije otpora, posle rata, uspostavi svoju diktaturu. Organizacije otpora bi ovim zadobile još veću podršku široj zemlji.

29. Sam Mihailović je u svom pismu Vrhovnoj komandi izjavio:

A. Da je spreman za potpunu vojnu saradnju.

B. Da sve svoje vreme posvećuje vojnim operacijama.

C. Da je Centralni nacionalni komitet stvoren zbog odsutnosti kralja i vlade. Prema tome, podrazumeva se da ovo telo ovde deluje samo kao njihov predstavnik.

Ako Mihailović i ostali oko njega, uprkos britanskim uverenjima i instrukcijama dobijenim od kralja i vlade, odbiju da prihvate sporazum i protokole; ili, ako, pošto ih prihvate, odbiju da izvršavaju naređenja Vrhovne komande, ili, pak, pokušavaju da izbegnu svoje odgovornosti i nastave sa dosadašnjom politikom — time će sebe načiniti neposlušnim slugama svoga kralja i vlade, i sa njima se, onda, može postupiti na način kakav zaslužuju. Tačno ćemo znati na čemu smo.

30. Ne čini nam se da će partizani doživeti ovaj plan kao nešto protivno njihovim interesima. Operativne zone bi polazile od sadašnje *de facto* teritorijalne situacije. Činjenica da će ih priznati kralj i vlada i da će Mihailovićeve važnost u odgovarajućoj srazmeri biti umanjena, trebalo bi da im se dopadne i da im pomogne da prošire svoju popularnost u zoni koja im pripadne. Ako je njihova moć nad ljudima onako jaka kakvom je oni prikazuju, privremeno odricanje od njihovih čudnovatih političkih i propagandnih aktivnosti ne bi trebalo da im naudi, a poreda na izborima bi im omogućila uvođenje njihovog političkog sistema.

Ako ne budu voljni da učine ovakve ustupke, ne mogu od Mihailovića očekivati uzvratne postupke, te će morati da snose svoj deo odgovornosti za nastavljanje građanskog rata. Ovo podjednako važi i za Mihailovića.

31. Bez obzira na sve, partizanski stav, što se tiče ovog predloga, zavisice u velikoj meri od stava ruske vlade. Ovo je napisano bez poznavanja rezultata Moskovske konferencije, ali ako su Rusi prilikom rasformiranja Kominterne imali poštene namere, mi ne vidimo zašto bi se oni protivili ovome. Ali, jedan od ključnih uslova da Mihailović pristane na sporazum i da se pridržava njegovih odredaba, bio bi da o tome i Rusija zauzme isti stav kao i mi i da u njemu istraje.

Ubuduće, Rusi ne smeju da favorizuju partizane. Ako se, kasnije, aktivno zainteresuju za operaciju u Jugoslaviji, moraće da pošalju predstavnike i materijalnu pomoć i da pokrenu propagandu u korist obe strane podjednako. Pri tom će nametnuti iste mere obezbeđenja kao i mi. Mi, u stvari, verujemo da predlog da se u ovaj štab pošalje ruski predstavnik, ni sada ne bi, automatski, naišao na odbijanje.

32. Što se tiče nas, mi moramo realno da se suočimo s činjenicom da na nama leži moralna odgovornost da momentalno nagradimo sve organizacije otpora za teškoće prouzrokovane operacijama u našu korist. Ako zanemarimo ovu odgovornost, sami ćemo onemogućiti ostvarenje naših ciljeva. Tačke a), b) i f) pasusa 15 i 2) podpasusa d) pasusa 16 pružaju moralni *quid pro quo*.

Ovo nije dovoljno da trenutno proizvede akciju i većina Srba bi to smatrala tek pravednom nagradom za sve usluge učinjene u aprilu 1941. Ni Mihailoviću to ne pruža zadovoljenje u pogledu životno važnog pitanja odmazde pomenutog u tački II) podpasusa B pasusa 5.

Za ovo ćemo morati da budemo spremni da mu uzvratimo pozamašnom materijalnom pomoći. Nju možemo da predstavimo kao pomoć koja će mu omogućiti da na odgovarajući način zaštiti civilno stanovništvo od odmazdi izazvanih operacijama i da na taj način zaustavi dalje povećanje dispariteta između srpskih i hrvatskih ratnih gubitaka. Tehnički momenti isto tako diktiraju mnogo veću materijalnu pomoć, jer mi ne možemo da se nadamo uspehu od trupa opremljenih nedovoljnim količinama teškog naoružanja.

Verujemo da podrška izneta kao uslov u tački 1) podpasusa d) pasusa 16, mora da se kreće negde oko 300 letova mesečno za svaku stranu, da bismo na taj način nedvosmisleno pokazali našu dobru volju i raspršili sumnje u »Perfidnog Albionac«.

Mi ne sugerišemo da bi trebalo da napustimo našu sadašnju politiku isporuke većeg dela materijala tek nakon uspešno izvedenih operacija, ali je očigledno nemoguće insistirati na ovakvom uslovu sve dok se broj raspoloživih letova, svakog meseca, smanjuje, i to onom brzinom kojom se naši zahtevi za akcijom povećavaju.

U vašem predlogu, čitavo Jadransko primorje se, kao neutralna zona, daje partizanima. Trebalo bi da je moguće snabdevati ih morskim putem iz baza u Italiji. Ovo bi smanjilo pritisak na avione i učinilo kudikamo lakšim ispunjenje zahteva za povećanjem broja letelica koje ste vi zatražili u okviru vašeg predloga proširenog programa.

33. Ako se donese odluka da se postupi po pasusu 18, trebalo bi da, sada, otpočnu i pripreme za operaciju snabdevanja oružjem širokih razmera, koja bi se, po oslobođenju, odvijala kopnenim i pomorskim putevima.

34. Odluku o ovom predlogu treba doneti na najvišem nivou. Da bi se ona donela, potrebno je dobro odvagnuti da li je maksimalni doprinos ratnom naporu koji po našoj proceni mogu da pruže Tito i Mihailović vredan cene koju za nas imaju političke garancije i materijalna podrška. Ovakve procene mogu da se donose isključivo na osnovu izveštaja naših posmatrača.

Informacije te vrste mi ne navodimo u ovoj poruci, ali sada imamo dovoljan broj britanskih oficira za vezu na obe strane da bismo bili u stanju da sakupimo i prezentiramo iscrpne podatke i o onom o čemu do sada još nismo izveštavali, dok će »DUTCH«-ov [reč je o američkom oficiru] predloženi obilazak zapadne Srbije, a možda i Sandžaka i Crne Gore, popuniti značajne praznine u našem poznavanju Mihailovićevih snaga.

35. Ako bude doneta odluka da nam se ne isplati da damo garancije i pružamo podršku onakvih razmera kakvu mi predlažemo, tada bi bilo bolje da se to iskreno saopšti i da se traže drugi putevi ili načini za izvođenje neophodnih operacija u ovoj zemlji.

Mi, međutim, moramo da prestanemo sa davanjem lažne nade kao u direktivi primljenoj od jugoslovenske vlade u maju 1943. i u pismima kralja i Vrhovne komande koje je doneo Armstrong, da će se materijalna podrška povećavati čak i kada je to povezano sa uslovima koje postavljamo pred Mihailovića, dok u stvarnosti, broj letova u toku jednog meseca pokazuje tendenciju stalnog i osetnog opadanja.

Moramo izbegavati i gafove kakvi su bili odluke generala Ajzenhauera da je nemoguće odvojiti avione iz sadašnjih operacija u Italiji za letove nad Jugoslavijom, ili naši sopstveni izgovori da moramo da usmerimo avione na bombarderske zadatke i bacanje letaka u Italiji, da bismo to skoro odmah propratili bombardovanjem Nisa i Skoplja. Uzgred, ova bombardovanja su bila u potpunosti nekoordinisana sa bilo kakvim aktivnostima Mihailovićevih snaga, uprkos njegovim stalnim molbama za izvođenjem kombinovanih operacija.

36. Ako odluka o ovome bude pozitivna, onda bi Amerikanci mogli da budu od velike pomoći u obezbeđenju neophodnih dodatnih aviona da bi se program povećanog broja letova mogao ostvariti, a možda i u davanju oružja, municije i opreme, naročito radio-uređaja i ostalog materijala. Stoga vas molim da pročitate ovu poruku zajedno sa mojim UDALOM 50 od tridesetog oktobra.

Međutim, »DUTCH«-ovu zamisao ne bi trebalo automatski odbaciti u slučaju da se donese negativna odluka o mom predlogu. Naprotiv, nju bi trebalo sprovesti, jer bi svako povećanje broja aviona bilo dragoceno.

37. Od Mihailovića će se, naravno, tražiti da pokaže dobru volju dok traju pregovori, time što će nastaviti sa izvođenjem operacija sadašnjeg obima, naročito one planirane za dolinu Vardara i Kacanik. Od obe strane bi se zahtevalo da prekinu nepotrebno međusobno uništavanje i da puštaju jedni druge u neutralnoj zoni, sve dok se ne zaključi ugovor. Vaš predlog ne utiče na vaš plan za demarkaciju neutralne zone.

38. Polazimo od pretpostavke da, pre proleća, neće biti značajnijih promena situacije na Balkanu i da će, bez želje da se prejudicira važnost sadašnjih operacija, maksimalna aktivnost biti od najveće koristi baš tada. Mi, prema tome, na raspolaganju imamo tri meseca za realizaciju ovog predloga i dva meseca da bismo ga u potpunosti ostvarili. Verujemo da je ovo moguće učiniti.

Ako bi se problemu evakuacije pristupilo energično, britanski oficiri bi stigli u Kairo već sredinom decembra. Time

bi se dobilo barem pet nedelja za pregovore, koji bi započeli pre dolaska oficira.

39. Ako vaša odluka bude pozitivna, Armstrong će poslati Bejlja kao svog predstavnika. Pored kvalifikacija potrebnih za pomoć u pregovorima, on bi mogao da vam pruži potpunu sliku stanja u zemlji i da raščisti mnoge od naših sadašnjih nesporazuma. U njegovom odsustvu, »Noje« [jedan od britanskih oficira za vezu] mogao bi da preuzme na sebe ulogu tumača.

40. Ako se plan u potpunosti ostvari, kralj Petar bi mogao da stigne u zemlju posle sastanka Tita i Mihailovića. Veoma je važno da ne stigne ranije, jer bi njegova identifikacija sa bilo kojom stranom, u ovom trenutku, mogla da ga kompromituje u očima one druge i da dovede u pitanje njegovu ličnu sigurnost.

Proverite srpsku istoriju od 1813. do 1903. Mi u ovom trenutku uživamo neprocenjivu sreću zbog činjenice što nema dinastičkih borbi koje bi nam komplikovale ovdašnje probleme. Moramo da izbegnemo nastanak situacije slične onoj u Grčkoj, ali pod uslovima kakve smo izneli njegovo prisustvo ovde bilo bi veoma dragoceno.

41. Uprkos naglašavanju »oslobođenja« na pojedinim mestima, ovaj telegram je, u suštini, motivisan vojnim potrebama — kako da na najbolji način obavimo za nas neophodne operacije. Ako od Mihailovića zahtevamo obimne operacije, moramo biti spremni da stvari široko posmatramo i da na taj način i delujemo. Ako nismo za to spremni, onda hajde da to i kažemo i promenimo svoju taktiku.

Sadašnja situacija pretežno proizlazi iz činjenice da su naši naponi da pokrenemo Mihailovića, u proteklih devet meseci, urodili jednom mlakom direktivom jugoslovenske vlade koja se u potpunosti sastoji od izbegavanja osnovnog pitanja stavljanja Mihailovića pod komandu vrhovnog komandanta i u traženju skromnog i privremenog povećanja broja letova.

42. Možda će biti moguće ostvariti suštinu ovog plana bez preuzimanja na sebe takvog stepena diplomatske obaveze kakav se ovde predlaže. Možda je Moskovska konferencija rešila neke od teškoća čije je uklanjanje bio cilj ovog predloga. Ako je to slučaj, onda utoliko bolje. Ali mora da bude postignuta sama suština, ako se ovde očekuje boljitak. Ona se sastoji u:

a) vršenju pritiska na Mihailovića na odgovarajućem nivou i preko određenih kanala;

b) priznavanju naših obaveza prema Jugoslovenima, ne u apstraktnom smislu, već kao materijalni preduslov uspešnog izvođenja operacija za naš račun.

43. Molim vas da ovo ponovite Londonu i da me obavestite kada to učinite.